

НАЛЕЖНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

RELEVANCE AND ADMISSIBILITY OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Малярова В.О.,

доктор юридичних наук, доцент,

*професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті досліджено проблему допустимості доказів у кримінальному провадженні з огляду на нове кримінальне процесуальне законодавство. Узагальнено підходи до допустимості доказів, запропоновані вітчизняними науковцями. Розглянуто теоретичне і практичне значення допустимості доказів.

Ключові слова: кримінальне провадження, докази, допустимість доказів, речові докази, слідчі (розшукові) дії.

В статье рассмотрены проблемы допустимости доказательств в уголовном производстве с учетом изменений в уголовно-процессуальном законодательстве Украины. Обобщены различные подходы к допустимости доказательств, предложенные отечественными учеными. Рассмотрено теоретическое и практическое значение допустимости доказательств.

Ключевые слова: уголовное производство, доказательства, допустимость доказательств, вещественные доказательства, следственные розыскные действия.

The article studies the problem of classification of evidence in criminal proceedings. Summarizes the different classifications of evidence, that proposed by different scientists. Analyzed theoretical and practical significance of the classification of evidence.

Key words: classification of evidence, physical evidence, personal evidence.

Постановка проблеми. Інститут допустимості доказів є, був і буде наріжним каменем не тільки доказового права, а й усього кримінального процесу. Залежно від того, як поставлено механізм допустимості доказів, можна в цілому оцінювати тенденції всього кримінального процесу. Підхід до інституту допустимості доказів, його місця та ролі у кримінальному процесі знаходиться під впливом того, що є домінуючим у кримінальному судочинстві. Мається на увазі захист людини та її законних прав і в цілому суспільства від злочинних посягань, і за таких умов превалює принцип «краще звільнити десять винних, аніж покарати одного невинного», або ж тотальна боротьба зі злочинністю, в основу якої кладеться розкриття злочинів, головним показником чого є, як правило, не конкретні результати, а відповіді, статистичні звіти [1, с. 86]. Таким чином, дослідження інституту допустимості доказів є особливо актуальним при розгляді і належній кваліфікації злочинного діяння.

Стан дослідження. Проблемі допустимості доказів та характеристикі окремих різновидів доказів приділяли увагу чимало науковців у галузі кримінального процесу та криміналістики. Серед використаних у роботі праць вітчизняних дослідників варто назвати Ю.П. Аленіна, Я.Ю. Конюшенко, О.С. Степанова, В.Д. Юрчишина, В.М. Ішенка, Ю.О. Ланцедову, Л.М. Лобойко, С. А. Кириченка, А.П. Запотоцького, Л.Д. Удалової та І.М. Бацька. Їх праці дозволили узагальнити критерії допустимості доказів, відомі вітчизняній криміналістичній науці. Незважаючи на вагомий вклад вчених-криміналістів

та процесуалістів у вивчення проблеми допустимості доказів у кримінальному провадженні, це питання остається досить актуальним, а існуючі наукові підходи все ще не є однозначно вирішеними.

Відсутність єдиного підходу до інституту допустимості та належності доказів викликає дискусію не тільки навколо питання щодо прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні на підставі доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми, а й про юридичну силу таких доказів. Тому метою цієї наукової статті є подальша теоретична розробка та узагальнення відомих науці підходів до важливого питання допустимості доказів.

Виклад основного матеріалу. Для успішного вирішення завдань кримінального судочинства слідчий, прокурор, суд зобов'язані встановити, чи мала місце подія злочину, який саме злочин було вчинено, хто винен у його вчиненні, та інші обставини, що мають значення для законного та обґрунтованого вирішення кримінального провадження, захисту прав і законних інтересів учасників процесу. Для осіб, на яких законом покладено обов'язок досудового розслідування і судового розгляду, злочин завжди є подією минулого, яку вони повинні пізнати. Тому слідчий, прокурор, суддя при провадженні досудового розслідування або судового розгляду повинні пізнавати факти, що відносяться до минулого, лише за допомогою тих слідів, які ця подія залишила. На підставі найрізноманітніших даних, фрагментарних уривчастих свідчень вони відновлюють цілісну картину події, що відбулася, тобто встановлюють обставини вчиненого злочину та осіб, які його вчинили [2]. Саме тому таку велику роль при

розслідуванні кримінального провадження має збір і належна оцінка доказів, які опинилися у відповідних посадових осіб.

Встановлення фактів об'єктивної дійсності в кримінальному процесі здійснюється, головним чином, опосередкованим шляхом, тобто через використання відповідних доказів. Разом з тим іноді можливе і безпосереднє пізнання деяких фактів. Ідеться про факти, які й після того, як вчинено злочин, продовжують існувати у незмінному вигляді, чи змінилися, але не втратили все ж важливих для них якостей. Таке безпосереднє пізнання суб'єктами доказування може відбуватися у рамках кримінального процесу при виконанні певних слідчих (розшукових) дій, а саме слідчого огляду, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, а також негласних слідчих (розшукових) дій. Таким чином, у кримінальному судочинстві докази мають суттєве значення, саме тому закон детально визначає як поняття доказів, так і весь процес їх використання у кримінальному провадженні [2].

У теорії доказів кримінального процесу вельми проблематичним залишається поняття «докази», що викликає у літературі та на практиці різні тлумачення, а то й наукові дискусії [3, с. 52]. У загальній теорії процесуального права під процесуальними доказами (докази в процесуальному праві) маються на увазі будь-які фактичні дані, отримані у процесуальному передбаченому порядку, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення судової справи [4]. Водночас ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України надає цьому явищу наступне визначення: доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [5; 6, с. 7]. Отже, доказами ми можемо вважати дані, які достовірно вказують і відображують події минулого.

Під предметом доказування розуміють коло обставин, які підлягають дослідженню і встановленню у кримінальному провадженні з метою його правильного вирішення. Оскільки розслідування розгортається навколо злочину, то встановленню і дослідженню мають піддаватися саме його елементи, властивості й ознаки [7, с. 26]. Отже, у кримінальному судочинстві докази мають визначальне значення, саме тому закон надає та визначає як власне поняття доказів, так і весь процес їх використання у кримінальному провадженні [6, с. 7].

Однією з основних гарантій захисту прав людини у кримінальному процесі від неправомірних дій органів досудового слідства є така юридична «санкція», як визнання доказів, отриманих з порушенням вимог, встановлених кримінально-процесуальними нормами, недопустимими, тобто такими, що не ма-

ють допустимого значення [8, с. 167–168]. У теорії кримінального процесу під терміном «допустимість доказів» зазвичай розуміється здатність джерела відомостей встановлювати факт, який має значення для справи [8, с. 168].

Згідно зі ст.ст. 85, 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому діючим кримінальним процесуальним Кодексом, і належним, якщо він прямо чи непрямо підтверджує існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Отже, не будь-який доказ може бути взятий до уваги судом. Допустимість доказів обумовлюється, насамперед, їхньою надійністю, що полягає у знанні джерела походження інформації, можливості її перевірки й спростування. На наш погляд, до критеріїв допустимості слід віднести: 1) належний суб'єкт, правомочний провадити процесуальні дії, спрямовані на формування доказів; 2) надійність фактичних даних, що складають зміст доказу; 3) дотримання вимог процесуальної форми при формуванні відповідного виду доказів; 4) етичність тактичних прийомів, які використовуються для одержання доказів [9, с. 90].

У теорії кримінального процесу під терміном «допустимість та належність доказів» зазвичай розуміється здатність джерела відомостей (показань допитуваної особи, висновку експерта та ін.) встановлювати факт, який має значення для кримінального провадження.

Питання про допустимість та належність доказів має вузлове, принципове значення. Від його правильного вирішення багато в чому залежать моральні устої кримінального процесу, віра людей у справедливість, надія на перемогу правди над брехнею та злом. Невипадково, що серед небагатьох конституційних положень, якими визначається сутність правосуддя, ми знаходимо норму, що регулює інститут допустимості доказів: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях», – закріплено у ч. 3 ст. 62 Конституції України [10, с. 77].

Для визначення належності та допустимості доказів особа, яка отримує докази, повинна: а) мати визначений правовий статус; б) бути незацікавленим суб'єктом у кримінальному провадженні; в) мати повноваження на розслідування даного кримінального провадження чи проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [11, с. 65].

Поняття належності та допустимості доказів у кримінально-процесуальній науці слушно розглядається як одне з вихідних положень теорії судових доказів. Правильне розкриття цього поняття має важливе теоретичне і практичне значення. Воно істотно впливає на весь хід доказування: збирання, перевірку та оцінку доказів, захист прав і законних інтересів суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, до-

сягнення істини по кожному кримінальному провадженню.

Відсутність єдиного підходу до інституту допустимості та належності доказів викликає дискусію навколо питання про можливість прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні на підставі доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми, та про юридичну силу таких доказів, тобто щодо того, чи мають вони доказове значення. Вказана невизначеність призводить до помилок у діяльності практичних працівників, що, в свою чергу, призводить до непередбачених наслідків не тільки щодо результатів розслідування злочинів, а й до наслідків, пов'язаних з формуванням у суспільстві негативного ставлення до правоохоронних органів та взагалі до зневіри в правосудді. Отже, необхідні різні шляхи пошуку вирішення цієї проблеми.

Зрозуміло, що питання про належність та допустимість доказів особливо актуальне ще й тому, що воно перебуває у нерозривному зв'язку з проблемою гарантій прав і свобод людини [11, с. 63]. Отже, питання належності та допустимості доказів відіграє ключову роль у кримінальному процесі. Посадова

особа при розслідуванні кримінальних проваджень і винесенні висновку за їх результатами має керуватися лише перевіреними, правильно оціненими відомостями, які отримані у відповідності до вимог чинного законодавства України (ст. 86 КПК). Неналежне отримання і аналіз доказової бази може призвести до неправильного висновку і обвинувачення або виправдання особи. Таким чином, можна стверджувати, що правильна оцінка і кваліфікація доказової бази має на меті прийняття обґрунтованих і зважених рішень у кримінальному провадженні, що, в свою чергу, обґрунтовано призводить до формування у суспільства віри в правосуддя, а отже, і до єдності у вирішенні інших важливих питань. Водночас, звертаючи увагу на наукові розвідки, що присвячені дослідженню належності та допустимості доказів, варто звернути увагу, що зазначене питання потребує подальших наукових досліджень і усунення проблемних питань. Отже, питання стосовно допустимості та належності доказів потребує подальшого осмислення, узагальнення існуючих теоретичних напрацювань, розробки пропозицій стосовно вдосконалення цього інституту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прилуцький С. Допустимість доказів: сучасність та перспективи кримінального процесу України / С. Прилуцький // *Право України*. – 2006. – № 4. – С. 85–89.
2. *Кримінальний процес* : [підручник] / за ред. Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/ugolovnoe-protseualnoe-pravo/51-jum-groshevij-kriminalnij-protses/982-rozdil-5-dokazi-i-dokazuvannja-u-kriminalnomu-protsesi.html>.
3. Салтевський М. Про поняття доказів у новому кримінально-процесуальному законодавстві / М. Салтевський // *Право України*. – 1996. – №1. – С. 52–54.
4. Процесуальні докази. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Процесуальні_докази.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 25.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page3>.
6. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України / В.І. Фаринник. – Х. : Фактор, 2013. – С. 96.
7. Лук'янчиков Є. Д. Щодо співвідношення предмета доказування та криміналістичної характеристики злочинів / Є.Д. Лук'янчиков // *Вісник Луганського інституту внутр. справ МВС України*. – 2001. – № 1. – С. 26–33.
8. Хитра А.Я. Забезпечення допустимості доказів під час проведення досудового слідства / А.Я. Хитра, І. Саврій // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. – 2008. – № 3. – С. 167–171.
9. Іщенко В.М. Принцип допустимості і достатності засобів кримінально-процесуального доказування / В.М. Іщенко // *Право України*. – 2003. – № 7. – С. 90–92.
10. Прилуцький С.В. Проблеми допустимості доказів у кримінальному судочинстві України / С.В. Прилуцький // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2006. – № 9. – С. 77–86.
11. Штурмак О. Допустимість доказів у кримінальному судочинстві / О. Штурмак // *Право України*. – 2007. – № 9. – С. 63–66.